

BİBLİYOGRAFYA

Alfons-Maria SCHNEIDER, *Konstantinopel, Gesicht und Gestalt einer Geschichtlichen Weltmetropole*; (= *İstanbul, tarihî bir merkezin şehre ve şekli*), Sammlung⁹ Peregrinus, Mainz ve Berlin, Florian Kupferberg Verlag 1956; 56 s. metin ve metin dışı 70 lev. iatı 12 DM.

Bir tetkik seyahatine giderken 1952 de Halep yolunda trende ölen *Prof. Dr. Alfons Maria Schneider* (1896-1952) İstanbul tarihi ve arkeolojisi ile meşgul olanların gayet iyi tanıdıkları bir simadır*. Alman Arkeoloji Enstitüleri İstanbul şubesi adına Ayasofya camii avlusunda ve Sultanahmet'te şimdiki Adliye sarayı arsasında Hagia Euphemia martyrion'unda kazılar yapan, B. Meyer-Plath ile birlikte, İstanbul kara tarafı surları hakkında bol resimli büyük bir eser neşreden, Galata hakkında her devri içine alan çok faydalı bir ilmi rehber ortaya koyan ve ayrıca çeşitli dergilerde basılan makaleleri ile, İstanbul'un tarihi, eski eserleri veya tarihî topoğrafyası hakkındaki araştırmalarının neticelerini tanıtmış olan *Sch.* İstanbul'un eski çehresini en iyi tanıyan ilim adamlarından idi. Ölümünden az önce birbirini takip eden yazılarında İbrahim Paşa sarayı, XV. asırda İstanbul ahali, İstanbul yangınları, İstanbul'un Haliç tarafı surları ve kapıları, İstanbul sokak ve mahalleleri, Blakherna (Ayvansaray-Eğrikapı muntıkası, Yedikule ve civarı gibi mevzuları etraflıca işleyen *Sch.* bu şehri yalnız bir Bizans arkeolojisi mütehassısı gözü ile değil fakat aynı zamanda, Türk eserlerine de meraklı bir araştırmacı olarak da tetkik ediyordu. Vakitsiz ölümü, henüz etraflı ve büyük eserlerini vermesine meydan bırakmadı. *Sch.* ikinci Dünya harbinin sonlarına doğru İstanbul hakkında bol resimli bir eser neşre karar vererek, hazırladığı kitabın 1944 de Leipzig'de baskısına başlanmıştı. Fakat harb içinde birçok eserin başına gelen felâket, bu kitabı da mahv etmiş, ve *Sch.* in kitabı daha hazırlığı bitmeden bir hava hücumunda yanmıştır. Şimdi Mainz'da basılan ve müellifin ölümünden dört yıl sonra çıkan bu kitap, işte bu eserdir. Alman kitaplarının ekserisi gibi güzel, temiz ve zevkli baskısı ve tertibi ile dikkati çeken bu kitap, şehrin bir tarihçesinden daha doğrusu bir "biyografya"sı ile bunu canlı bir şekle sokan resimlerden ibarettir. Yalnız şu var ki, kitabın metninde İstanbul'un Türk devri de anlatıldığına göre, adının sadece Konstantinopel değil, fakat hiç değilse Konstantinopel-İstanbul şeklinde yazılması, kanaati-mize göre daha doğru olurdu.

Kitabın 5-56. sahifelerini işgal eden metin hiçbir serlevhanın ayırmadığı ancak aralıklar ile bahislerin belirtildiği bir bütün halindedir. Şehrin kuruluşundan itibaren onun tarihçesinin ana hatlarını anlatan *Sch.*, şehrin tarihini her devrinde canlı, parlak bir merkez olmasını, onun coğrafi mevkiinin ehemmiyetine ve tabii güzelliğine dayandığına işaret ederek ilk ahali hakkında izahat verdikten sonra, kuruluşunu ve İlkçağ'daki tarihini bir iki sahife içinde özlü bir halde belirtir. Her yeni

* Bu hususta bk. S. Eyice, *Prof. Dr. Alfons-Maria Schneider (1896-1952)*, *Bulleten*, XVI (1953) 585-598.

kuruluşundan sonra, şehrin umumi görünüşünü, hudutlarını ve başlıca binalarını bir kaç satır içinde toplayan *Sch.* aynı zamanda bu devirlerdeki şehrin ruhunu da belirtmeğe gayret etmektedir. Ancak bu arada, meselâ İslâmiyetin başlaması ile birdenbire siyaset âleminde mühim bir varlık halinde beliriveren Arapların, bir “çekirge sürüsüne” (= *Heuschreckenschwarm*) benzetilmesi kanaatimize göre oldukça yersiz bir teşbihdir. *Sch.* klâsik Bizans sanat tarihi neşriyatında yerleşmiş, bazı bilgilerin artık yanlış ve eksik hususlarını da bu *populaire* eserinde düzeltmeğe çalışmıştır. Meselâ umumiyetle XI. asrından sonra ortaya çıktığı yolunda eskidenberi yerleşmiş bir kanaat olan Yunan haçı şeklindeki kilise plânının esasının, daha önceleri başlayıp tatbik olunduğunu izah etmiştir. Aynı zamanda, “ortodoks”ların tamamen bir tahrip devri gibi gösterdikleri Resim kıranlar (= İkonoklazm) devrinin kendisine göre bir sanat üslûbuna sahip olduğu da belirtilmiştir. Kommenos’lar devrindeki şehrin manzarası ve insanları bilhassa canlı bir şekilde tasvir olunmuştur. Her milletin ve her seviyeden insanın kaynaştığı bu şehrin, servet ve sefaletin, ihtişam ve pislîğin yan yana bulunduğu bir yer olduğuna da işaret olunmuştur. Lâtin istilâsı arifesinde İsaakhios Angelos zamanında makamların “pazaryerinde sebze satılır gibi” satıldığı, şehri korkunç bir tahribat ile ele geçiren ve yağma eden Lâtin şövalyelerinin burasını tamamen tahrip edip soydukları da, aslında bir ruhanî olan bir müellifden belki umulmıyacak bir ilim realizmi ve samimiyetle ifade olunmuştur. Hattâ o kadar ki, *Sch.* bu bahsi şu cümle ile kapar: “Konstantin ve İustianos’un şehri işte o zaman mahvoldu”. Palaiologos’lar devrinde Bizans’ın gösterdiği son canlılığı, bütün üstün tarafları ve aynı zamanda bütün zaafaları ile de aktiren *Sch.* iktisadî durumu güne kötüleşen imparatorluğun, eski ihtişam günlerinin teferruat işlerine nasıl körü körüne bağlı kaldığını da belirtmekten geri kalmaz. Meselâ Bizans’da artık son devirde altın sikkenin basılmamasına karşılık, İmparatorlar “. . . eski devirlerde olduğu gibi hâlâ fermanlarını büyük bir altın mühürle tasdik etmeği ihmal etmiyorlardı”. Ancak *Sch.* in bu devirde bazı küçük şapeller istisna edilirse büyük yapılardan hiçbir misal kalmadığını yazması kanaatimize göre hakikate uymamaktadır. Esası daha eski olmakla beraber bu devirde yeni baştan yapılan *Hagios Andreas kilisesi* (= *Koca Mustafa P. camii*) veya eski bir binaya eklenen *Lips manastırı kilisesi* (= *Fenari İsa camii*) veyahut da yeniden yapılan *Pammakaristos manastırı kilisesi* (= *Fethiye camii*) gibi binalar bu devrin yepyeni bir mimarî üslûbunun başlıca ehemmiyetli vesikalarıdır.

Sch. Fetih hâdisesini kısaca belirtir ve şehrin derhal iskân ve imârına başlanışına da ehemmiyetle işaret eder. Şehrin Osmanlı -Türk idaresinde gelişmesinden bahsederken bazı peşin hükümlere saplanması ve bunları geniş okuyucu kitlesine hitap eden bir kitapta —kaynak göstermeden— yazması maalesef eserin değerini gölgeleyen bir hususdur. Bunlar arasında bilhassa, Sinan’ın Ermeni menşeli olduğunu yazması gibi, “. . . bütün Sinan yapılarının Ayasofya veya onun çok yakın benzeri olan Sergios ve Bakkhos kilisesi (yani Küçük Ayasofya c.)nin örnek alınmak suretiyle” yapılmış olduklarını ileri sürmesi çok gariptir. *Sch.* in her nekad, bu örneğin, “dâhiyane buluşlarla en hârikülâde formlarda tatbik edilmiş” (= *in den mannig-fachsten Formen genial abgewandelt*) olduğunu yazmakta ise de, henüz tam aydınlanmış bir sanat münasebeti meselesini böyle bir kaç satır içinde katî bir ifade ile kestirip atması, bir umumi kitapda yer alamaması gereken bir hususdu. *Sch.* Türk zevkine

ve Türk sanatına Lâle devri ile giren Batı'nın Rokoko üslubunu kısa bir iki cümle içinde "Şark zevkine uygun hassas bir ustalıkla tertip edilmiş bir üslubun içinde, şuurulu bir renk ve şekil anlayışı kendisini açığa vurur" demek suretiyle tanıtır. Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklama devri, sonra çöküntünün başlaması, bununla beraber şehirde husule gelen değişiklikler, kısa fakat açık bir ifade ile belirtilmiş, son devirde Balian adındaki mimarların, tamamen Batı üsluplarında meydana getirdikleri büyük eserler tahlil edilmiştir. İlk dünya harbinin sonlarında şehrin büyük bir kısmını kül yığını haline getiren Cibali-Fatih yangını ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen dağılmağa başlamasına, şehrin Beyaz Ruslar tarafından âdeta istilâ edilmesine, ve "... yeni bir Konstantin'in arkasına takılarak İmparatorluğu yeniden canlandırma hayalinin peşinde" Yunanlıların Anadolu'ya girmelerinin bir an için şehrin encamını değiştirir gibi olduğuna da işaret ettikten sonra şu cümle ile fikrini tamamlar: "Fakat Yunanlıların hudutsuz ihtirasları ve Müttefikler tarafının plânsız bölünmesi, Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi ve askerî dehâsi önünde bu sakat tertibi parçalamağa kâfi geldi.". *Sch.* başşehirlik durumunu kaybetmiş olan bu şehrin, Doğunun ve Batının bütün hususiyet ve tezatlarını içinde toplayan bu beldenin, her şeye rağmen Dünyanın bu kısmının en ehemmiyetli merkezi olmağa devam ettiğine işaret eder. Kitabın son üç sahifesi şehrin bugünkü daha doğrusu 1956 Sonbaharına kadar görülen durumunun bir tasviridir.

Kitabın ikinci kısmını teşkil eden resimler ise iyi kâğıda basılmış 70 levha teşkil etmektedirler. Bunlardan 11 tanesinin İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsüne tarafından çekilmiş olmasına karşılık geri kalanlar müellife aittir. Ancak bu resimlerin içlerinde çok iyileri olduğu gibi, hayli fena olanları da vardır. Yalnız bu resimlerin kayda değer bir vasıfları, şimdiiye kadar İstanbul hakkındaki kitaplarda devamlı olarak tekrarlanan resimlerden farklı olmaları, az tanınmış Türk eserlerine de yer vermeleri, bilhassa bazı büyük âbideleri alışılmamış zaviyelerden tanıtılmalarıdır. Resimlerin altlarında bulunan bir kaç satırlık izahlar, bu resimleri değerlendirmeğe ve mahiyetlerini okuyucuya tanıtmaya kâfi gelmektedir. *Buondelmonti* (1422), *Braun-Hogenberg* (1574) *Choiseul-Gouffier* (1783-1791) in eski İstanbul panorama ve manzaraları ile başlayan bu kısımda şehrin umumi ve kuşbakışı bazı enteresan fotoğraflarından başka, Çırağan sarayı, İshak Paşa camii, Bâbüâli'nin Alayköşkü tarafındaki cümle kapısı, Bayazid camii'nin inşaat kitabesi, Sarayburnunda on-onbeş yıl kadar önce yıktırılan Yedekciler camii, Sultanhamamında Hacı Küçük camii'nin gotik(!) üslupta minare şerefesi, Burmalı mescid, Odalar mescidi harabesi yanındaki eski sarnıç, Beykoz'da İshak Ağa çeşmesi, Çınar Çeşme mescidi, Şebsafa camii, Cerrah Mehmet Paşa türbesi, Seyid Vilayet türbesi, çeşitli Türk mezartaşı örnekleri, kuşbakışı olarak Çuhacılar hanı, Aynalıkavak karsının içi gibi, yabancı dillerde çıkan. İstanbul hakkındaki kitaplarda pek görülmeğe alışılmamış fotoğraflar ile karşılaşılır. Bu resimlerin altlarındaki yazılar arasında bazı yanlış kayıtlara rastlanmasının sebebi [meselâ Ayasofya şadırvanının Sultan Ahmet'e izafe edilmesi (lev. 14), veya Beykoz'daki meşhur İshak Ağa çeşmelerinin, cami soncemaatyeri olarak gösterilmesi (lev. 44), veyahut, Hagia Eirene ve Ayasofya'yı gösterdiği bildirilen resimde bunlardan yalnız ikincisinin mevcut olması gibi (lev. 8)] kitabın baskısını müellifin bizzat görememesinden aranabilir.

*Sch.*in İstanbul hakkındaki bu küçük kitabı, yukarıda işaret ettiğimiz bir kaç husus istisna edilirse, sağlam esaslara dayanan bir bilgi ile, geniş okuyucu kitlesine hitap etmek üzere kaleme alınmış ve bir ilim adamında pek her zaman rastlanmayan câzip, hattâ belki de bir parça romantik edâlî bir üslûpla yazılmıştır. Kendisini zevkle okutan bu kitap, büyük sanat ve tarih şehri İstanbul'un toplu bir "biyografyası"nı ihtiva etmesi bakımından hiç şüphesiz değerlidir; ve büyük, ağır, ilmî eserlerde aranması külfetli olacak bir tarihçeyi, bugünkü tekniğe göre bazıları biraz iptidai olmakla beraber, birçoğu alâka çekici bulunan resimler ile birlikte toplu bir halde okuyucuya sunmaktadır.

İstanbul Mart 1957

Doç. Dr. SEMAVİ EYİCE